

مقاله علمی پژوهشی

واکاوی مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران

سعید فریدون‌پور^{۱*}، بتول گرگین^۲، محمد چمکوری^۳

۱. کارشناس ارشد الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه پیام نور، بوشهر، ایران

۲. استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۳. استادیار فقه و حقوق، دانشگاه پیام نور، بوشهر، ایران

(دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۶ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۵)

Analysis of Jurisprudential and Legal Principles of Civil Liability of Psychologists and Counselors

Saeed Freydoonpour^{*1}, Batol Gorgin², Mohamad Chamkori³

1. Master of Theology Majoring in Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Payame Noor University, Bushehr, Iran

2. Assistant Professor of Jurisprudence and Islamic Law, Payame Noor University, Tehran, Iran

3. Assistant Professor of Jurisprudence and Law, Payame Noor University, Bushehr, Iran

(Received: 26/Jan/2022

Accepted: 06/Sep/2022)

Abstract

Professional civil liability involves the responsibilities arising from legal advice, medicine, advocacy, psychology and consultation, sports affairs and economic consulting. The purpose of this study is to analyze the jurisprudential and legal components of civil liability of psychologists and counselors towards clients. The debate over whether the civil liability of psychologists and counselors is contractual or coercive is not found in any of the writings, as the consequences of this discussion have not been analyzed. The method in this research is descriptive-analytical and library. One of the most basic questions raised in this regard is the jurisprudential and legal basis of the responsibility of psychologists and counselors to clients and the nature of the commitment of psychologists and counselors to clients. The research findings indicate that the basis of liability in individual and group counseling that the client refers directly and voluntarily to the psychologist and counselor, in addition, it is possible to invoking special rules of coercive liability, in principle, this type of responsibility should be considered as contractual. The commitment of psychologists and counselors is an obligation by means and action and it does not seem justified to hold them liability for the damage caused by the action they have taken based on current knowledge and technology. Also in article one of the Civil Liability law, it considers civil liability to be based on the fault of the researcher.

Keywords: Counseling, Causal Relation, Civil Liability, Obligation, Occupational Error and Damage.

چکیده

مسئولیت مدنی حرفه‌ای شامل مسئولیت‌های ناشی از مشاوره حقوقی، پزشکی، روان‌شناسی و ... می‌شود. هدف از این پژوهش واکاوی مؤلفه‌های فقهی و حقوقی مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران نسبت به مراجع است. این بحث که آیا مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران قراردادی است یا قهری در هیچ نوشته‌ای مشاهده نشده است، همان‌گونه که پیامدهای این بحث واکاوی نگردیده است. روش در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و کتابخانه‌ای است که از اساسی‌ترین سؤالات مطرح‌شده در این موضوع، مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت روان‌شناسان و مشاوران نسبت به مراجعه‌کنندگان و ماهیت تعهدات روان‌شناسان و مشاوران در برابر مراجعان است. تعهد روان‌شناسان و مشاوران، تعهدی به وسیله است و مسئول دانستن آنان در مورد ضرر و زیان ناشی از اقدامی که بر اساس دانش و فن کنونی انجام داده‌اند، موجه به نظر نمی‌رسد. در صورت خطای شغلی یا عدم رعایت مقررات قانونی و اصول مسلم حرفه‌ای، مشاوره می‌تواند به عنوان یک فعل زیان‌بار مطرح گردد که در صورت ایجاد خسارت، مسئولیت مدنی روان‌شناس تحقق می‌یابد. البته روان‌شناس در صورتی مسئول است که ارکان مسئولیت یعنی خطای روان‌شناس، ورود ضرر و رابطه سببیت بین خطای روان‌شناس و ورود ضرر جمع باشد.

کلیدواژه‌ها: مشاوره، رابطه سببیت، مسئولیت مدنی، تعهد، خطای شغلی.

مقدمه

حرفه روان‌شناسی و مشاوره به واسطه آنکه وظیفه تأمین بهداشت و سلامت روانی اعضای جامعه را به عهده دارد، از جمله حیظه‌های حساس و نیازمند توجه ویژه است. این حرفه به عنوان یک حرفه یاورانه در جهت تأمین اساسی‌ترین نیاز جامعه، یعنی تعادل و تأمین سلامت روان، مورد احترام، اعتماد و اطمینان همگان قرار دارد و این اعتماد صمیمانه می‌تواند در مواردی زمینه‌ساز آسیب‌های زیادی برای مراجعان باشد و از طرفی برخورد مداوم مشاور با تعارض‌ها و نگرانی‌های افراد، بعضاً استرس‌هایی را به خود مشاور تحمیل می‌نماید که درصد خطاهای حرفه‌ای را افزایش می‌دهد و از آنجایی که در همه مکاتب فقهی و حقوقی اصلی‌ترین وظیفه حقوق، جلوگیری از ارتکاب عمل زیان‌بار و اتخاذ تدابیر لازم برای جبران خسارات ناشی از آن است، لذا بررسی مسئولیت مدنی ناشی از مشاوره‌های زیان‌بار روان‌شناسان، علاوه بر اینکه کمک بزرگی به مراجعان در احقاق حق خود خواهد کرد، روان‌شناسان را نیز در شناخت حقوق و تکالیفشان یاری نموده تا از ایجاد آسیب‌ها و همچنین مسئولیت‌های آتی برای آنها جلوگیری شود. در یک نگاه کلی مسئولیت مدنی روان‌شناسان مانند سایر مشاغل تخصصی نظیر وکالت، پزشکی و... باید در مباحث «مسئولیت مدنی حرفه‌ای» مطالعه شود و مسئولیت مدنی حرفه‌ای با حفظ ویژگی‌های خود، شاخه نورسته‌ای است که تحت تأثیر ضرورت همگامی حقوق با نیازهای اجتماعی در زمینه تأمین انتظارات جامعه از تخصص‌های شغلی، اخیراً در عرصه حقوق جوانه زده است.

با عنایت به اینکه تا کنون در هیچ نوشته‌ای به مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران و شیوه‌های جبران خسارت وارده به مراجع پرداخته نشده، شناسایی مبانی و ماهیت چنین موضوعی در جامعه فعلی که دغدغه‌های فراوانی را برای عموم افراد رقم زده، ضروری است.

در غالب نظام‌های حقوقی و از جمله نظام حقوقی ایران برای تحقق مسئولیت مدنی وجود سه رکن همواره لازم است، این سه رکن عبارت‌اند از: ضرر، فعل زیان‌بار و رابطه سببیت بین فعل زیان‌بار و ضرر وارده.

امروزه زبان‌هایی که از تقصیر ناشی می‌شود تا اندازه‌ای مهم هستند که جای هیچ تردیدی در مسئول بودن فاعل چنین زیان‌هایی باقی نمی‌گذارد. در بسیاری از نظام‌های حقوقی، اگر چه تقصیر تنها مبانی مسئولیت نیست، اما یکی

از مبانی مهم مسئولیت است. (امینی و محمدی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۲۲-۱)

رحمانی در مقاله خود با عنوان «مسئولیت مدنی مشاوران حقوقی» ابتدا به بررسی مفهوم و اصطلاحات مرتبط با مسئولیت مدنی مشاوران حقوقی در حقوق کامن‌لا پرداخته و بیان می‌کند در مشاوره اصل بر این است که تعهد مشاوران پزشکی و غیرپزشکی، تعهدی به‌وسیله است و مشاور نتیجه خاصی را بر عهده نمی‌گیرد. (رحمانی، ۱۳۹۷: ش ۷) هوشمند فیروزآبادی در مقاله «ارزیابی مبانی فقهی مسئولیت مدنی» در ابتدا به بررسی مبانی استناد عرفی و مبنای احترام به عنوان مبانی فقهی مسئولیت مدنی پرداخته و به این نتیجه رسیده که نظریه استناد عرفی به دلیل عدم ارائه ضابطه و مسئولیت قائل شدن برای زیان رساننده صرفاً از جهت اثباتی و نه ثبوتی نمی‌تواند نظریه مورد پذیرش فقهی به عنوان مبنای مسئولیت مدنی باشد، ولی مبنای فقهی «احترام» نه تنها از حیث قلمرو موضوعی با محدودیتی مواجه نیست، بلکه از حیث قلمرو افرادی نیز هم شامل مسلمان و هم شامل ذمه می‌گردد. (هوشمند فیروزآبادی، ۱۳۹۸: ش ۱۹) هوشمند فیروزآبادی، خزائی، جاور و امرائی در مقاله «تحلیل فقهی و حقوقی برخی اسباب معافیت از مسئولیت مدنی در قرآن» بیان کرده‌اند که عناوین مختلفی در قرآن وجود دارد که موجب معافیت از مسئولیت می‌شود از جمله: دفاع مشروع، اعمال حق، اثبات حق، تظلم‌خواهی و احسان. در پایان نیز به این نتیجه رسیده‌اند در صورتی که شخص به قصد احسان به دیگری اقدامی کند که اتفاقاً موجب ضرر شود، شخص محسن مسئولیتی ندارد. (هوشمند فیروزآبادی، خزائی، جاور و امرائی، ۱۳۹۹: ش ۱۹)

سؤال اصلی در این پژوهش عبارت است از اینکه مبانی حقوقی و فقهی مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران در حقوق موضوعه و فقه امامیه چیست؟ سؤالات فرعی که مطرح می‌شود عبارت‌اند از: ضابطه مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران چیست؟ ماهیت مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران چیست؟

مبانی نظری

قبل از پرداختن به مسئولیت مدنی گروه یا حرفه خاصی، ابتدا باید مفاهیم و مبانی نظری موضوع به طور کلی تبیین و شناسایی شود. بنابراین، در این راستا ضروری است

مفهوم تعهد

تعهد، رابطه حقوقی بین دو شخص است که به موجب آن، متعهدله می‌تواند متعهد را ملزم به پرداخت مبلغی پول یا انتقال چیزی و یا انجام دادن متعهدبه (که فعل یا ترک عمل معینی است) بکند. (لنگرودی، ۱۳۸۹: ۵)

تعهداتی که ناظر به انجام کار معین یا وصول نتیجه خاصی است که در صورت حاصل نشدن نتیجه مورد نظر، به معنای تحقق تقصیر بوده و زیان ناشی از آن باید جبران گردد، تعهد به نتیجه نام دارد. تعهد به وسیله نیز عبارت است از تعهداتی که ناظر به تهیه مقدمات کار معین یا کوشش به احتیاط به انجام کار خاصی باشد. در این قبیل تعهدات، عدم وصول نتیجه مطلوب، خطای متعهد را ثابت نمی‌کند، بلکه اثبات تقصیر وی در گرو اثبات بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در انجام وظایف محوله به اوست.

مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران

در نظام حقوقی ایران و بیشتر نظام‌های حقوقی برای تحقق مسئولیت مدنی سه رکن همواره ضروری است که در صورت فقدان یکی از این سه عنصر، مسئولیت مدنی منتفی می‌شود. ارکان مسئولیت مدنی عبارتند از: ضرر، فعل زیان‌بار و رابطه سببیت بین عمل زیان‌بار و ضرر وارده. بنابراین، در تحقق مسئولیت مدنی روان‌شناسان، خطاهای حرفه‌ای و مشاوره‌های زیان‌بار در جایگاه فعل زیان‌بار مطرح شده که به همراه دو عنصر دیگر موجب مسئولیت می‌گردد و هر یک از این عناصر به شرح ذیل آمده است.

بند اول: ضرر

ضرر یا زیان یا خسارت، نخستین رکن تحقق مسئولیت مدنی است. واژه خسارت در فرهنگ فارسی به معنای آسیب، تباهی، از دست رفتن دارایی یا حق آمده است. (معین، ۱۳۷۱: ۲۱۸۶) نویسندگان حقوق مدنی نیز با بهره‌گیری از معانی لغوی، اصطلاحی و عرفی ضرر گفته‌اند: هر جا که نقصی در اموال ایجاد شود یا منفعتی مسلم از دست برود و یا به سلامت و حیثیت و عواطف شخصی لطمه‌ای وارد آید، می‌گویند ضرری به بار آمده است. (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۳۸) خسارت در قانون مدنی ایران به طور پراکنده در مواد مختلفی چه به طور مستقیم چه غیر مستقیم به چشم می‌خورد. مثلاً ماده ۱ قانون

تا مفاهیم مشاوره، خطای شغلی و مشاوره‌ای، تعهد و مسئولیت مدنی حرفه‌ای مورد بررسی و تشریح قرار گیرد.

مفهوم مشاوره

مشاوره به عنوان یکی از حرفه‌های یاورانه، فرایندی است که فرد را در حل مشکلات و تصمیم‌گیری صحیح و مناسب یاری می‌دهد. همچنین هرگاه فرد در جریان رشد، سازگاری، تصمیم‌گیری، تعامل اجتماعی و موقعیت‌های تحصیلی، شغلی و خانوادگی با مشکلی روبه‌رو شود که به تنهایی قادر به حل آنها نیست از مشاوره دارای صلاحیت و تجربه علمی و عملی کمک گرفته تا راه حلی برای آنها بیابد. (شفیع‌آبادی، ۱۳۸۹: ۲۷) بنابراین مشاور نیز به کسی گفته می‌شود که به مراجع در شناخت، درک و تشریح مسائل مرتبط با سلامتی و سپس انتخاب راه حل و شیوه عمل مناسب کمک می‌کند. (احمدی، ۱۳۸۹: ۲۹)

مفهوم خطای شغلی و مشاوره‌ای

«خطا مقابل عمد است و آن عبارت است از وصف عملی که فاعل آن دارای قوه تمیز بوده و به علت غفلت یا نسیان یا جهل یا اشتباه یا بی‌مبالاتی و عدم احتیاط، عملی که مخالف موازین اخلاق (خطا اخلاقی یا قانونی است) مرتکب شده است...» (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۵: ۲۶۳) خطای شغلی خطایی است که صاحبان مشاغل در هنگام اجرای شغلشان مرتکب آن می‌شوند و از روش فنی متعارف مطابق اصول مسلم آن شغل تجاوز می‌نمایند. خطای روان‌شناس در هنگام نقض تعهدات روان‌شناسی نسبت به مراجعش به وجود می‌آید؛ خواه ریشه این تعهدات عقد و قرارداد فیما بین یا به موجب قانون باشد و در هر حال روان‌شناس باید اصول و قواعد حرفه خود را رعایت نماید. می‌توان خطای حرفه‌ای روان‌شناس را چنین تعریف کرد: «عدم انجام تعهدات خاصی که حرفه روان‌شناسی بر وی واجب کرده است». بنابراین با توجه به اینکه عمده خدماتی که روان‌شناسان ارائه می‌نمایند، مشاوره است، لذا مشاوره‌هایی که خارج از اصول و قواعد مسلم حرفه روان‌شناسان ارائه می‌گردد، به عنوان مشاوره‌های زیان‌بار و فعلی که می‌تواند موجب مسئولیت روان‌شناس باشد، مطرح می‌شود.

تحقق آن است، منتها در مسئولیت مبتنی بر تقصیر، این فعل لازم است، تقصیر محسوب شود. (همان: ۱۵۰) برای فعل زیان‌بار ویژگی‌هایی بیان شده است؛ از جمله اینکه باید به نحو غیر قانونی و نامشروع انجام شود. (کاتوزیان، ۱۳۷۴: ۲۷۱) مبنای اصلی مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران، تقصیر است. بنابراین، طبق قاعده، فعل زیان‌بار باید تقصیر محسوب شود تا شخص مسئول به شمار آید. (صفایی؛ رحیمی، ۱۳۹۱: ۱۵۲) در پاره‌ای از قوانین، مانند قانون مدنی فرانسه، مفهوم «تقصیر» را برای بیان نامشروع بودن کار زیان‌بار کافی دانسته‌اند. (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۵۸)

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا مشاوره می‌تواند مصداق فعل قرار گیرد و در این صورت در چه شرایطی مشاوره می‌تواند زیان‌بار باشد؟ در پاسخ باید گفت اولاً مقصود فعل مادی، انجام دادن یک عمل فیزیکی صرف نیست، بلکه اعمال و فعالیت‌های اعتباری (حقوقی) را نیز شامل می‌شود و ثانیاً چون اظهارنظرهای تخصصی روان‌شناس و مشاور به تبع اعتمادی که افراد معمولی نسبت به آنها از خود نشان می‌دهند، دارای مطلوبیت عمومی بوده و پس از انجام مشاوره اصل بر این است که مراجع مطابق مفاد مشاوره عمل کند. بنابراین، مشاوره یا به عبارتی توصیه می‌تواند به عنوان یک فعل منشأ اثر مطرح شود و در مورد زیان‌بار بودن مشاوره نیز همان‌طور که قبلاً بیان شد، خطای شغلی روان‌شناس می‌تواند فرایند مشاوره را به فعل زیان‌بار تبدیل کند و خطای شغلی روان‌شناس، در هنگام نقض تعهدات روان‌شناس نسبت به مراجع‌اش به وجود می‌آید، خواه ریشه این تعهدات عقد و قرارداد فی‌مابین آنها باشد یا به موجب قانون. در هر حال روان‌شناس باید اصول و قواعد مسلم در حرفه خویش را رعایت نماید. خطای حرفه‌ای روان‌شناس، تخلف از انجام تعهد خویش در مقابل مراجع است که آن تعهدات به وسیله اصول شغلی و مقتضیات حرفه‌ای معین شده است. به عبارت دیگر، منشأ تعهدات روان‌شناس تنها تعهد قانونی عام مبنی بر عدم اضرار به غیر نیست، بلکه قواعد و نظامات شغلی است که محدوده تعهدات روان‌شناس را معین و مشخص کرده است. بنابراین، در صورت خطای شغلی یا عدم رعایت مقررات قانونی و اصول مسلم حرفه‌ای، مشاوره می‌تواند به عنوان یک فعل زیان‌بار مطرح شود که در صورت ایجاد خسارت، مسئولیت مدنی روان‌شناس و مشاور تحقق می‌یابد.

مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ اشاره می‌دارد: «هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت و ... لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی شود، مسئول جبران خسارات ناشی از عمل خود می‌باشد». این ماده کلیه خسارات و ضرر و زیان‌های ناشی از اعمال اشخاص را مورد توجه قرار داده، خواه خسارت مادی باشد یا معنوی. بر این اساس شرط لازم برای تحقق مسئولیت مدنی روان‌شناس و مشاور ورود خسارت به مراجع است؛ هرچند ممکن است مشاور مسامحه کار باشد، ولی تا زمانی که خسارتی ایجاد نشده مراجع نمی‌تواند بر علیه مشاور اقامه دعوی نماید. در مسئولیت مدنی روان‌شناسان، رکن ضرر نیز از قواعد عمومی پیروی می‌نماید. البته باید توجه داشت که صرف عدم حل مشکل کامل یا جزئی مراجع، فی‌نفسه ضرر محسوب نمی‌شود؛ زیرا روان‌شناس تعهد رسیدن به نتیجه (درمان یا شفا) نکرده است. بنابراین، صرف عدم اجرای تعهد از طرف روان‌شناس برای اقامه دلیل بر تحقق ضرر کفایت نمی‌کند، بلکه لازم است ضرری مستقل از عدم اجرا وجود داشته باشد. خسارت وارده در نتیجه تخلف از اجرای تعهد، گاه مادی است و جسم و جان بیمار دچار صدمه می‌گردد و در نتیجه هزینه‌هایی برای مداوای آن ضرورت دارد و گاه نیز خسارت وارده معنوی است و عواطف و حیثیت و شخصیت مراجع یا بیمار لکه‌دار می‌شود. (شکری، ۱۳۹۰: ۱۱۶) ضرر مادی ممکن است ناشی از تلف یا فوت منفعت باشد؛ بدین معنی که ممکن است بر اثر واقعه‌ای، مالی از دارایی شخص از میان برود یا شخص از منفعتی که بر حسب جریان عادی و به احتمال قوی باید کسب کند، محروم شود. (صفایی؛ رحیمی، ۱۳۹۱: ۱۱۸ و ۱۱۹) ضرر معنوی زیان ناشی از تجاوز به حقوق غیرمالی اشخاص است و بنابر یک تعریف عبارت است از جریحه‌دار شدن و لطمه خوردن به بعضی ارزش‌ها که جنبه معنوی است. (همان: ۱۲۸ و ۱۲۹)

بند دوم: فعل زیان‌بار

مسئولیت حقوقی به طور عام و مسئولیت مدنی به طور خاص بدون فعل محقق نمی‌شود. در فقه نیز صرف تحقق ضرر بدون فعل عامل زیان، تحت شمول قاعده لاضرر و قاعده اتلاف و تسبیب قرار نمی‌گیرد. به عبارتی، مسئولیت مدنی اعم از اینکه مبتنی بر تقصیر باشد یا بر مبنای خطر، فعل زیان‌آور شرط

روان‌شناس علاوه بر رابطه مشاور-مراجع، رابطه دیگری با مراجع داشته باشد. (حسینیان، ۱۳۸۷: ۱۱۵) رابطه مشاور-مراجع رابطه ویژه‌ای است که به وسیله مراجع برای یک هدف معین برقرار شده است. مراجع وارد این رابطه می‌شود، با تمام وجود به مشاور اعتماد می‌کند و انتظار می‌رود که مشاور در خلال این رابطه محیط امنی ایجاد کند تا او بتواند در آن محیط بر روی مشکلات خود کار کند. رابطه مشاور-مراجع یک رابطه برابر نیست و ناگزیر مشاور خواسته یا ناخواسته در موقعیت قدرت و نفوذ قرار دارد. بدین لحاظ باید محدودیت‌هایی در روابط مراجع و مشاور وجود داشته باشد تا آسیب‌پذیری هم برای مراجع و هم برای مشاور به حداقل برسد.

در نظام‌نامه اخلاقی انجمن مشاوره آمریکا در مورد روابط دوگانه چنین آمده است: «مشاوران از جایگاه با نفوذ خود نسبت به مراجعان مطلع هستند و از سوءاستفاده کردن از اعتماد و وابستگی مراجعان جلوگیری می‌کنند». همچنین در بخش روابط حرفه‌ای در نظام‌نامه اخلاق حرفه‌ای جمهوری اسلامی ایران آمده: «روان‌شناسان و مشاوران از هرگونه سوءاستفاده از روابط حرفه‌ای خود پرهیز می‌نمایند». لازم است مشاور روابط خود را با مراجع بر پایه اصول حرفه‌ای قرار دهد. مهم است که یک مشاور علاوه بر نیازهای خود، حساسیت‌ها، تعارض‌ها و سوگیری‌های خود را نیز بشناسد و بداند که نسبت به چه موضوع‌ها و موقعیت‌هایی آسیب‌پذیر است. مشاور باید مراقب باشد تا به واسطه برخی از نیازهایش به مراجع خود آسیب نرساند و آگاه باشد که هدف مشاوره، درمان مراجع است نه مشاور. (حسینیان، ۱۳۸۰: ۱۰۶)

برقراری رابطه جنسی با مراجع

نوع دیگری از رابطه دوگانه که اخلاق حرفه‌ای در همه سازمان‌ها آن را محکوم کرده است، برقراری روابط جنسی با مراجع است. مراجعان، فرایند مشاوره را بر پایه اعتماد می‌گذارند و درباره ترس‌ها، رازها، تضادها، علایق و آرزوهای خود صحبت می‌کنند. درمانگرانی که رابطه نامناسبی را با مراجعان آغاز می‌کنند، به این اعتماد اولیه آسیب می‌رسانند. در برخی از فرهنگ‌ها، لمس کردن در جریان درمان، اگر متناسب با زمینه درمان باشد، به غلط تعبیر نمی‌شود. واقعیت این است که امروزه اصول اخلاق حرفه‌ای حتی در کشورهای غربی، متخصصان را از لمس مراجعان، فراتر از یک دست دادن معمولی برحذر می‌دارد. اگر رابطه درمانی با مراجع به روابط جنسی کشیده شود، باید هر چه زودتر رابطه درمانی خاتمه یابد و مراجع به

مصادیق فعل زیان‌بار (مسئولیت روان‌شناسان)

عدم رعایت اصول و قواعد مسلم حرفه‌ای یکی از مصادیق بارز خطای شغلی است و خطای شغلی می‌تواند به عنوان یکی از ارکان مسئولیت مدنی صاحبان مشاغل مطرح شود. بنابراین، روان‌شناسان ملزم به رعایت اصول حرفه‌ای خاص خود هستند. در ادامه به بررسی برخی مصادیق تقصیر مشاور و روان‌شناس، پرداخته شده است.

عدم رعایت اصول و قواعد مسلم حرفه‌ای

روان‌شناسان ملزم به رعایت اصول حرفه‌ای خاص خود هستند. چنان‌که آیین‌نامه قانون تشکیل سازمان نظام روان‌شناسی و مشاوره در تعریف تخلف مقرر داشته: «عدم رعایت موازین شرعی و قانونی، عدم رعایت نظام‌نامه اخلاقی و شئونات حرفه‌ای و سهل‌انگاری در انجام وظایف حرفه‌ای و اجحاف به مراجعان و نادیده گرفتن تعرفه و عدول از مقررات حرفه‌ای، تخلف محسوب می‌شود...».

نداشتن مجوز از مراجع مربوطه

یک مشاور با صلاحیت کسی است که علاوه بر داشتن مدرک تحصیلی قابل قبول و کسب تجربه کافی، پروانه اشتغال نیز از مراجع مربوط دریافت دارد و نیز برای به‌روز کردن صلاحیت خود باید به طور مداوم در برنامه‌های جدید آموزشی و کسب مهارت‌ها شرکت کند. (گیسون؛ ماریان، ۱۳۷۷: ۱۲۱) چنان‌که در تبصره ۳ ماده ۲ قانون نظام روان‌شناسی مصوب ۱۳۸۲/۰۲/۰۹ مجلس شورای اسلامی آمده: «برای اشتغال در حرفه‌های روان‌شناسی و مشاوره، اخذ پروانه از سازمان و عضویت در آن الزامی است...» و در ماده ۵ آیین‌نامه قانون مزبور نیز شرایط متقاضیان تأسیس مراکز مشاوره تشریح شده است. بنابراین، شخصی که بدون مجوز از مراجع مربوطه اقدام به خدمات روان‌شناسی و مشاوره می‌کند، در حقیقت فاقد صلاحیت لازم بوده و این‌گونه تخلفات و مداخله‌های غیرقانونی در حرفه حساسی چون روان‌شناسی و مشاوره که با اساس شخصیت فرد، خانواده و بالتبع جامعه سروکار دارد می‌تواند خسارت‌های غیرقابل جبرانی به فرد یا جامعه وارد کند.

برقراری روابط غیر حرفه‌ای یا دوگانه

منظور از رابطه غیر حرفه‌ای یا دوگانه این است که مشاور یا

قرار می‌دهد. رازداری هم موضوعی قانونی به شمار می‌رود و هم یک موضوع اخلاقی است. از آنجایی که درمان واقعی صورت نمی‌گیرد مگر آنکه مراجع به مشاور خود اعتماد کند؛ بنابراین مشاوران باید مسئولیت رازداری را در حرفه خود بر عهده گیرند.

قانون‌گذار ایران در ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی این تعهد را برای تمامی کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند، پیش‌بینی نموده و مقرر کرده: «اطباء و جراحان، ماماها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل و یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند، هرگاه در غیر از موارد قانونی اسرار مردم را افشا کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند». بدین ترتیب، این تعهد ریشه قانونی دارد و از موارد مربوط به نظم عمومی است. (شجاع‌پوریان، ۱۳۸۹: ۲۰۸) با توجه به ماده فوق برای تحقق جرم مذکور وجود چند رکن ضروری است: اولاً آنچه که افشا شده است، سر و راز باشد. ثانیاً رکن مادی یعنی افشا، تحقق پیدا کرده باشد. ثالثاً کسی که افشای سر می‌کند، کسی باشد که به مناسبت شغلی، بر اسرار دیگران آگاهی یافته باشد. بنابراین رازداری هم به عنوان یکی از اصول مسلم حرفه‌ای و هم به عنوان تکلیف قانونی برای روان‌شناسان و مشاوران لازم‌الرعایه است و در صورت عدم رعایت آن می‌تواند به عنوان یکی از ارکان مسئولیت مدنی مطرح شود. به طور کلی رعایت رازداری حرفه‌ای همیشه مطلق نیست و بعضی اجبارها ممکن است مشاور را ملزم به نقض رازداری کند. موارد جواز نقض رازداری عبارت‌اند از: رضایت مراجع، افشای سر در مقام دفاع از خود، دستور دادگاه برای دریافت اطلاعات محرمانه، اختلال مسری کشنده مانند ایدز یا اعلام بیماری واگیردار و وجود خطر جانی برای مراجع و دیگران.

بند سوم: رابطه سببیت

برای تحقق مسئولیت مدنی تنها وجود خسارت و تقصیر یا فعل زیان‌بار کافی نیست، بلکه باید رابطه سببیت یا علیت بین خسارت وارده و تقصیر (یا فعل زیان‌بار) وجود داشته باشد. عدالت و منطق حکم می‌کند که هیچ کس مسئول زبانی که ناشی از تقصیر یا فعل زیان‌بار او نیست، نباشد. عبارات مختلف قانونی به ویژه جمله «... مسئول جبران خسارت ناشی از عمل

درمانگر دیگری ارجاع داده شود. (حسینیان، ۱۳۸۷: ۱۳۰) در ضوابط اخلاقی انجمن مشاوره آمریکا چنین آمده است که «مشاوران نباید هیچ‌گونه رابطه جنسی با مراجعان برقرار کنند و با افرادی که قبلاً با آنها رابطه جنسی داشته‌اند، مشاوره نکنند». در نظام‌نامه اخلاق حرفه‌ای نظام روان‌شناسی جمهوری اسلامی ایران آمده: «روان‌شناسان و مشاوران از درگیر شدن در هرگونه رابطه جنسی با مراجعان خود اجتناب می‌کنند» و در بند ۶-۷ نیز آمده: «روان‌شناسان و مشاوران با مراجعان خود ازدواج نمی‌کنند، مگر آنکه حداقل ۲ سال از اتمام یا توقف مداخله حرفه‌ای آنان گذشته باشد». البته اگر چه مفاد این بند به تنهایی نمی‌تواند از نظر حقوقی مانعی جهت صحت عقد ازدواج محسوب گردد، اما در صورتی که در اثر سوءاستفاده یا فریب مشاور، ازدواج صورت گیرد و خسارت و ضرری به مراجع تحمیل گردد، از موارد مسئولیت مدنی مشاور محسوب می‌گردد.

عدم رعایت قواعد حرفه‌ای در ارائه مشاوره از طریق رسانه‌های جمعی

امروزه با توجه به کثرت مخاطبان رسانه‌ها (رادیو، تلویزیون، اینترنت و ...) و همچنین اعتمادی که به طور ناخودآگاه بر مخاطبان، به علت حضور مشاور در یک رسانه ملی ایجاد می‌شود، روان‌شناسان باید کمال دقت را در رعایت اصول حرفه‌ای به عمل آورند. نظام‌نامه اخلاقی ایران مصوب ۱۳۸۶ در بند ۹-۲ بیان می‌دارد: «روان‌شناسان و مشاوران در ارائه آموزش‌های عمومی، باید نسبت به کارآمدی، مؤثر بودن، روزآمدی و صحت آموزش‌های ارائه‌شده اطمینان حاصل نمایند». با توجه به مطالب بالا چنانچه مشاور در رسانه‌های جمعی بدون توجه به رعایت نظام‌نامه اخلاقی یا موازین قانونی توصیه و اظهارنظر نماید، می‌تواند در جایگاه فعل زیان‌بار و یکی از ارکان مسئولیت مدنی مطرح شود.

عدم حفظ اسرار حرفه‌ای شغلی

رازداری در شاغلین حرفه‌های پزشکی و وابسته مانند روان‌پزشکان و دستیاران آنها و همچنین در حرفه روان‌شناسی و مشاوره که اعتماد در آن نقش اساسی دارد، به عنوان یکی از اصول مسلم حرفه‌ای و همچنین تکلیفی قانونی مطرح است. رازداری وسیله‌ای جهت امنیت و حفظ حریم شخصی مراجع است و استقلال و خودمختاری مراجع را مورد حمایت

از نظر تخصصی قادر به تجزیه و تحلیل توصیه‌های مشاور نیست، نمی‌توان اختیار مراجع را قاطع رابطه سببیت بین توصیه مشاور و خسارت دانست و اصولاً اعتماد به اظهار نظریه‌های تخصصی صاحبان مشاغل نه تنها در حرفه روان‌شناسی بلکه در همه حرفه‌ها سبب مسئولیت صاحبان این مشاغل در مقابل مراجعین آنهاست. مثلاً یک وکیل یا یک مشاور امور مالیاتی یا یک حسابدار یا کارشناس رسمی در قبال مشاوره‌ای که در حیطه شغلی خود ارائه می‌نماید، مسئول است و نمی‌تواند ناآگاهی خود را مثلاً نسبت به قوانین با اعلام اینکه او فقط توصیه کرده و طرف مشاوره یا مراجع صاحب اختیار بوده، توجیه نماید. در این رابطه نظام‌نامه اخلاق حرفه‌ای روان‌شناسان ایران در بند ۲-۱ مقرر نموده: «روان‌شناسان و مشاوران باید تمامی تلاش خود را برای رعایت استانداردها و مقررات حرفه خود به کار گیرند و در قبال رفتار و گفتار خود قبول مسئولیت کنند».

بنابراین، طبق این نظام‌نامه گفته‌های روان‌شناسان و مشاوران یا به عبارتی توصیه‌های آنان در هنگام مشاوره از جمله مواردی است که می‌تواند سبب مسئولیت آنان شود. البته روان‌شناس در صورتی مسئول قرار می‌گیرد که ارکان مسئولیت یعنی ورود ضرر، فعل زیان‌بار (خطای روان‌شناس) و رابطه سببیت بین ورود ضرر و فعل زیان‌بار جمع باشد؛ اگر چه در حالت معمول اختیار مراجع به عنوان یک سبب خارجی مستقل مطرح نیست، اما در مواردی که مراجع با تقصیر خود موجب ورود خسارت شود، مسلماً رابطه سببیت بین خطای روان‌شناس و ضرر را قطع می‌کند و نمی‌تواند از این بابت مطالبه خسارت نماید.

جبران خسارت

مسئولیت مدنی با تحقق ارکان آن به وجود می‌آید و اثر آنکه جبران خسارت است، قابل مطالبه می‌شود. بنابراین، مسئول خسارت باید به جبران آن اقدام کند؛ لیکن در غالب موارد، مسئول بدون اقامه دعوی، به جبران خسارت اقدام نمی‌کند و به همین دلیل زیان‌دیده ناچار به طرح دعوی مسئولیت مدنی می‌شود. (صفایی؛ رحیمی، ۱۳۹۱: ۳۰۳) هدف و خواسته خواهان از طرح این دعوی، جبران خسارت است. راه‌های جبران خسارت به طور کلی عبارت‌اند از: جبران عینی (اعاده وضع سابق) و دادن معادل. بهترین شیوه جبران خسارت آن است که وضع زیان‌دیده کاملاً به حالت پیش از ورود ضرر

خود می‌باشد» در ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مفید همین معنی است. پس زیان‌دیده برای مطالبه خسارت باید اثبات کند که رابطه سببیت بین خسارت وارده و عمل خواننده دعوی وجود داشته است. پدید آمدن زیان به دنبال تقصیر شخص کافی برای احراز رابطه سببیت نیست، بلکه باید ثابت شود که تقصیر، علت فاعلی و پدیدآورنده زیان بوده و بدون آن خسارت به بار نمی‌آمده است. مقصود از سبب در اینجا سبب تام یا علت تامه نیست، بلکه مراد سبب و عاملی است که ضرر مستند به فعل اوست و عرف خسارت را به او نسبت می‌دهد. (صفایی؛ رحیمی، ۱۳۹۱: ۱۹۳ و ۱۹۴)

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است با توجه به اینکه روان‌شناسان مجاز به تجویز دارو نبوده و عمده خدمات آنها مشاوره می‌باشد، آیا می‌توان مراجع را به عنوان فاعل مختاری در نظر گرفت که پیامد اقدامات ناشی از مشاوره را فقط به وی نسبت داد یا خیر؟ این موضوع از این جهت مورد تردید قرار گرفته که در فقه گفته شده است در موردی که پزشک با ظن به مفید بودن دارویی آن را توصیه می‌کند، مانند اینکه بگوید گمان می‌کنم این دارو برای شما مفید باشد یا اگر به جای شما بودم چنین می‌کردم و بیمار خود دست به انتخاب بزند و به دلیل اعتماد به پزشک راه حل توصیه شده را به کار ببندد در این صورت مسئولیتی متوجه پزشک نخواهد بود. (نجفی، ۱۴۰۴ هـ ق: ۴۹) باید دانست مسئله‌ای که در فقه مطرح شده به دلایل زیر با موضوع مورد بحث ما متفاوت است و اصولاً در رابطه روان‌شناس و مراجع، نمی‌توان اختیار مراجع را در صورتی که توصیه‌های مشاور را به کار بندد، قاطع رابطه سببیت دانست و روان‌شناس را به خاطر اینکه جز توصیه، اقدام دیگری ننموده مبرا دانست؛ زیرا اولاً ماده ۳۱۹ قانون مجازات اسلامی پزشک را در معالجه‌هایی که دستور آن را صادر می‌کند و باعث تلف یا نقص عضو یا خسارت مالی می‌شود ضامن دانسته است و بیمار را از جهت اینکه در انجام یا عدم انجام دستور پزشک مختار بوده است، مسئول قرار نداده است. ثانیاً در بیماری‌های روحی یا مشکلاتی که به روان‌شناس رجوع می‌شود نیز در صورتی می‌توان به درمان یا حل مشکل امیدوار بود که به توصیه‌های وی عمل شود و چگونه می‌شود درمان یا حل مشکل مراجع را با اختیار مراجع در عدم انجام توصیه‌های روان‌شناس جمع کرد. ثالثاً با توجه به دریافت مجوز مراکز مشاوره و روان‌شناسی از سازمان‌های ذیربط و اعتماد عموم به اظهارنظرهای تخصصی آنها و اینکه شخص مراجع یا بیمار نیز

به علت توصیه‌ها و یا پیشنهادهای مشاور، مراجع دچار افسردگی می‌شود و در نتیجه دیگر قادر به انجام فعالیت‌های روزانه نیست. در مورد خسارات ناشی از اعمال روان‌شناسان و مشاوران، از آنجا که هدف از اعمال آنها، درمان بیمار یا مراجع بوده، اگر روان‌شناس یا مشاور خود بتواند با انجام عملی دیگر، زیان وارد شده به بیمار یا مراجع را مرتفع نماید، مکلف به انجام آن است. همچنین اگر پزشک، روان‌شناس یا مشاور از انجام عملی خودداری ورزد و یا اینکه امکان انجام جراحی توسط پزشکی باتجربه و با تخصص بیشتر وجود داشته باشد، در اینجا باید به هزینه پزشک، روان‌شناس یا مشاور مسئول، بیمار یا مراجع زیان دیده مورد جراحی و درمان قرار بگیرد. در صورتی که روان‌شناس با فعالیت خود سبب ورود خسارت به دیگری شود (اعم از جانی یا مالی) و ارکان مسئولیت جمع باشند، زیان دیده دارای این حق است که خساراتی را که از طریق فاعل زیان (مشاوره درمان) به او وارد کرده است را مطالبه نماید و این رابطه دینی که بین فاعل زیان و زیان دیده به وجود می‌آید، در واقع در نتیجه مسئولیت مدنی ایجاد شده است. می‌توان گفت که مسئولیت مدنی به گذشته توجه دارد و می‌کوشد تا وضع زیان دیده را به حالت قبل برگرداند. بدین منظور فاعل زیان را الزام به دادن مبلغی تعیین شده به عنوان خسارت به زیان دیده می‌کند، اما پرواضح است که خسارت معنوی با پرداخت پول جبران نخواهد شد. مشکلی که در ارتباط با خسارت‌های معنوی وجود دارد، ارزیابی کردن این خسارت‌ها است. به عنوان مثال، حیثیت یا آبروی از بین رفته مراجع به علت تخلف مشاور در ارتباط با فاش نمودن اسرار وی را به هیچ مبلغی نمی‌توان جبران کرد. در جبران خسارات معنوی، آنچه که به زیان دیده پرداخت می‌گردد، پهای درد و رنج و حیثیت از دست رفته او نخواهد بود؛ لیکن پرداخت خسارت در هر حال می‌تواند در دارایی معنوی آسیب‌دیده توازنی برقرار نماید. هدف «ترضیه خاطر» است و نه جبران و ترمیم و در واقع نقش ارضایی دارد یا وسیله‌ای است که بتواند او را خشنود سازد و رنج درون را تحمل‌پذیرتر سازد. به همین دلیل است که در حقوق برخی از کشورها از جمله سوئیس جبران خسارت معنوی را «تسکین‌دهنده» می‌دانند.

روش کار و یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر از نظر ماهیت مطالعه توصیفی-تحلیلی و همچنین روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است. مسئولیت مدنی روان‌شناسان همچون مسئولیت مشاغل و حرفه‌های

بازگردانده شود و چون هدف مسئولیت مدنی جبران کامل خسارت است، این شیوه بر دیگر راه‌های جبران خسارت ترجیح دارد. به عبارت دیگر، در این شیوه ضرر کاملاً محو می‌شود. در خسارت‌های معنوی و بدنی غالباً امکان بازگرداندن وضع پیشین وجود ندارد و به همین دلیل این شیوه انتخاب نمی‌شود، اما در خسارت‌های مالی اجرای این شیوه قابل تصور است. (همان: ۳۱۱ و ۳۱۲) گاهی باید معادل آنچه بر اثر فعل یا ترک فعل مسئول حادثه از دارایی زیان دیده خارج شده است، به دارایی او وارد شود. این معادل یا بدل ممکن است به صورت غیرنقدی و با دادن مثل باشد و یا به صورت نقدی و با پرداخت مبلغی پول محقق شود. هدف مسئولیت مدنی مجازات مرتکب نیست. مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران اصولاً مبتنی بر تقصیر بوده و روان‌شناس خطاکار مسئول جبران خسارات مادی و معنوی است. معیار تقصیر، معیار نوعی است و در تشخیص تقصیر، رفتار یک شخص متعارف در نظر گرفته می‌شود. زیان -هایی که از خطای روان‌شناس حاصل می‌شود، تنها در صورتی قابل مطالبه و جبران است که دارای اوصاف، مسلم بودن، مستقیم بودن، عدم جبران به طرق دیگر و قابل پیش‌بینی بودن ضرر باشد. یکی خساراتی که معمولاً به مراجعان وارد می‌شود، خسارات جسمی و جانی است. البته در مواردی می‌توان خسارت‌های مالی را نیز مشاهده کرد. مسلماً در چنین مواردی، هزینه‌هایی که فرد مراجعه‌کننده برای مداوای آسیب‌های جسمی و روحی خود متحمل می‌شود، نوعی ضرر محسوب شده و مشاور ملزم است که این هزینه‌ها را جبران نماید. آسیب‌های جسمانی که ممکن است از سمت مشاور به مراجع وارد شود، متعدد است؛ به عنوان مثال ممکن است مشاور در تشخیص اختلال روانی مراجعه‌کننده اهمال نماید و باعث ورود آسیب جسمانی به وی شود. در مواردی تعلل مشاور در شناخت مشکلات روحی و روانی مراجعان ممکن است باعث مرگ آنان شود و یا موجب گردد که آنان اموال خود و یا دیگران را از بین ببرند و یا دست به عملی بزنند که باعث به وجود آمدن خسارت شود. علاوه بر این موارد ممکن است که به خاطر مشاوره‌های نادرست مشاور و یا تشخیص نادرست وی در ارتباط با مشکلات روانی موجب شود که بیماری‌های روحی و روانی مراجعه‌کننده جدی‌تر شده و در نتیجه مراجع برای درمان این مشکلات و بیماری‌ها مجبور است که هزینه‌های متعددی نماید؛ هزینه‌هایی که مراجع در این موارد انجام می‌دهد، مسلماً باید توسط مشاور که مقصر است، جبران شود. در موارد بسیار نادر، ممکن است مراجع دچار ازکارافتادگی شود، مانند زمانی که

بحث و نتیجه‌گیری

در عصر حاضر با توسعه علوم و فنون که سبب تخصصی شدن بسیاری از مشاغل شده است، اصولاً عموم جامعه انتظار دقت و ظرافت بیشتری را از صاحبان این‌گونه مشاغل در وظایف شغلی خود دارد و نسبت به خطاهای آنان با اغماض کمتری می‌نگرد و این دیدگاه بستر پیدایش شاخه جدیدی از مسئولیت مدنی با عنوان «مسئولیت مدنی حرفه‌ای» را فراهم کرده است که یکی از جدیدترین شعبه‌های حقوق در آمریکا، کانادا و کشورهای اروپایی است و مسئولیت مدنی روان‌شناسان را به عنوان یکی از مشاغل تخصصی مانند پزشکی، وکالت، مهندسی و غیره، باید در مباحث این عنوان کلی مطالعه نمود. از مجموع مطالبی که پیرامون مسئولیت مدنی ناشی از مشاوره‌های زیان‌بار روان‌شناسان و مشاوران بیان شد، نتیجه گرفته می‌شود که در موضوع ماهیت مسئولیت مدنی روان‌شناسان با توجه به اینکه در حقوق کنونی تعهدات بسیاری به قرارداد منسوب می‌شود بدون اینکه در اندیشه دو طرف گذشته باشد، بنابراین در مشاوره‌های فردی یا گروهی که مراجع مستقیم و با میل و رغبت خود به روان‌شناس رجوع می‌کند، علاوه بر اینکه امکان استناد به قواعد ویژه مسئولیت قهری وجود دارد، علی‌الاصول باید مسئولیت را قراردادی دانست، اما در مشاوره‌هایی که از طریق رسانه‌های جمعی مانند صدا و سیما ارائه می‌شود، مسئولیت از نوع قهری است. مشاوره‌های روان‌شناسی از جمله مشاغل خدماتی محسوب می‌شود که ماهیت آن ارائه مشاوره و راهنمایی مراجع است و مسئولیت وی را باید قراردادی دانست. برای تحقق مسئولیت روان‌شناس وجود سه رکن ضرورت دارد: اول) خطاهای حرفه‌ای و مشاوره‌های زیان‌بار؛ دوم) ورود خسارت به مراجع؛ سوم) رابطه سببیت بین آن دو. مواردی از قبیل عدم صلاحیت حرفه‌ای، استفاده از عناوین علمی و تخصصی تأیید نشده، خطا در تشخیص اختلالات روانی، تحمیل مخارج غیر ضروری به مراجعان، عدم اخذ رضایت آگاهانه از مراجع، عدم رعایت رازداری حرفه‌ای و ایجاد روابط دوگانه، به عنوان مصادیقی از خطاهای حرفه‌ای که می‌تواند سبب مسئولیت مدنی روان‌شناسان شود، تعهد مشاور و روان‌شناس، تعهدی به‌وسیله است. یعنی اینکه روان‌شناس نهایت تلاش، کوشش و توانمندی خویش را به کار می‌بندد، به منظور دستیابی به نتیجه مطلوب مورد مشاوره، خواه این نتیجه حاصل گردد خواه نه. در اینجا نتیجه مشخص نیست. همین که روان‌شناس و مشاور اقدامات متعارف و استانداردهای رایج را مراعات کرده باشد، کفایت می‌کند؛ چرا که در تعهد به‌وسیله بر

تخصصی مانند پزشکی، وکالت و ... باید در بخش «مسئولیت مدنی حرفه‌ای» بررسی و مطالعه شود و این نوع مسئولیت حرفه‌ای یک شاخه جدید و بدیعی در علم حقوق بوده که با توجه به نیاز اجتماعی جامعه به سازگاری و تطبیق حقوق با انتظارات جامعه از تخصص‌های شغلی حرفه‌ای، به تازگی در عرصه علم حقوق پدیدار گشته است. در موضوع ماهیت مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران، با توجه به اینکه تعهدات، به تعهدات قراردادی و تعهدات غیرقراردادی تقسیم می‌شوند و امروزه بسیاری از تعهدات و مسئولیت‌های افراد به صورت قهری و خارج از مفاد قرارداد است، راجع به ماهیت مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران باید گفت در مواردی که فرد با اراده و میل خویش به روان‌شناس و مشاور مراجعه می‌کند، حتی با وجود امکان استناد به مسئولیت قهری، مسئولیت قراردادی است، ولی در مشاوره‌های از طریق رسانه‌های جمعی مثل صدا و سیما، روزنامه و مجلات، مسئولیت قهری می‌باشد. برای تحقق مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران وجود سه رکن ضرورت دارد: وجود خطاهای حرفه‌ای و مشاوره‌های زیان‌بار، ورود خسارت به مراجع و وجود رابطه سببیت. در باب شیوه‌های جبران خسارات ناشی از فعل زیان‌بار روان‌شناسان و مشاوران نیز باید گفت روان‌شناس خطاکار مسئول جبران خسارت مادی و معنوی وارد شده به مراجع است و خسارتی قابل مطالبه است که دارای ویژگی خاصی از جمله مسلم بودن، مستقیم بودن و عدم جبران آن به طریق دیگر باشد. لازم به ذکر است که اثبات رابطه سببیت بین مشاوره زیان‌بار روان‌شناسان و مشاوران و خسارت وارده به مراجعین بسیار دشوار است؛ زیرا عوامل زیادی ممکن است در نتیجه فرایند مشاوره دخالت داشته باشد. گرچه در سال‌های اخیر با تصویب قانون تشکیل سازمان نظام روان‌شناسی و مشاوره مصوب ۱۳۸۲ و آیین‌نامه و نظام‌نامه‌های مربوط به آن و همچنین آیین‌نامه‌های تأسیس و اداره مراکز خدمات مشاوره و روان‌شناختی سازمان بهزیستی و دیگر آیین‌نامه‌های مرتبط، گام بلندی در جهت نظم بخشیدن به این بخش از مراکز مشاوره‌ای برداشته شده، اما کماکان قوانین موجود در مورد مسئولیت مدنی روان‌شناسان در بسیاری از موارد مسکوت یا دارای ابهام است و پیش‌نویس قانون سلامت روان که هنوز به طور کامل عملیاتی نشده است، با همه ضرورتی که برای اجرایی شدن هرچه سریع‌تر آن احساس می‌شود، باز هم نقص‌های قوانین موجود را در این مورد پوشش نمی‌دهد.

ممکن است را انجام داده باشد. در صورتی که روان‌شناس تقصیر کرده باشد، ولی مراجع می‌توانسته از طرق دیگری از بروز خسارت جلوگیری کند، حق مطالبه خسارت ندارد؛ چرا که رابطه سببیت عرفی مستقیم بین خطای مشاور و بروز خسارت وجود ندارد و تقصیر زیان‌دیده، رابطه سببیت را قطع کرده است. زیان‌هایی که از خطای روان‌شناس حاصل می‌شود، تنها در صورتی قابل مطالبه و جبران است که دارای اوصاف، مسلم بودن، مستقیم بودن، عدم جبران به طرق دیگر و قابل پیش‌بینی بودن ضرر باشد. همچنین پیشنهاد می‌شود جهت بهبود روند مشاوره و آگاهی روان‌شناس و مراجع نسبت به حقوق خویش، قرارداد مشاوره بین طرفین منعقد شده، قوانین صریحی در جهت رفع ابهامات مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران تبیین و نیز توصیه‌ها و دستورات روان‌شناس و مشاور نیز مکتوب گردد.

بنابراین با توجه به مطالب فوق، برای رفع تعارض بین بعضی مقررات، شایسته است مبنای مسئولیت توسط قانون‌گذار تعیین شود و به نظر می‌رسد که بهترین روش، استواری مسئولیت بر مبنای تقصیر نوعی است.

منابع

- احمدی، سیداحمد (۱۳۸۹). *مبانی و اصول راهنمایی و مشاوره*. تهران: نشر سمت. چاپ هفتم.
- اصفهان‌ای، شیخ‌الشریعه (۱۳۸۸). «لاضرر». قم: انتشارات بیتا. به نقل از *پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی*، چاپ چهارم، جلد اول، سال سوم، شماره‌های ۹ و ۱۰.
- امینی، عیسی؛ محمدی‌نژاد، سمیرا (زمستان ۱۳۹۱). «نقش تقصیر در مسئولیت مدنی و مقایسه آن با حقوق کامن‌لا». *فصلنامه تحقیقات حقوقی بین‌المللی*، سال پنجم، شماره هجدهم، صص ۱-۲۲.
- باریکلو، علیرضا (۱۳۸۵). *مسئولیت مدنی*. تهران: نشر میزان. چاپ اول.
- _____ (۱۳۸۹). *مسئولیت مدنی*. تهران: نشر میزان. چاپ سوم.
- بروجردی، محمدعبده (۱۳۸۸). *کلیات حقوق اسلامی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۳). *ترمینولوژی حقوق*. تهران: نشر گنج دانش. چاپ شانزدهم.
- _____ (۱۳۸۹). *دوره حقوق مدنی: حقوق تعهدات*. تهران: نشر گنج دانش. چاپ چهارم.

خلاف تعهد به‌تنبیجه، رعایت احتیاط و به کار بستن توانایی و مراقبت‌های لازم متعهد کافی است و حصول نتیجه شرط تعهد نیست و جنبه احتمالی دارد. در این قبیل تعهدات، بار اثبات بر عهده مدعی است و اوست که باید اثبات نماید مشاور یا روان‌شناس مرتکب تقصیر شده یا اصول و موازین حرفه خود را مراعات نکرده است. طبق نظر غالب حقوقدانان، تعهد روان‌شناسان و به طور کلی تعهد مشاوران پزشکی و غیرپزشکی، تعهد به‌وسیله و فعل است و مسئول دانستن آنان در مورد ضرر و زیان ناشی از اقدامی که بر اساس دانش و فن کنونی انجام داده موجه به نظر نمی‌رسد. در بسیاری از نظام‌های حقوقی، مسئولیت بر مبنای تقصیر است. در فقه و حقوق اسلامی نیز از یک مبنا استفاده نشده است و در حقوق موضوعه ایران حسب ماده یک قانون مسئولیت مدنی، مسئولیت مبتنی بر تقصیر است که البته تأثیری در بی اعتباری موادی از قانون مدنی از جمله ماده ۳۲۸ ندارد. بنابراین، به نظر می‌رسد که ماده یک قانون مسئولیت مدنی یک اصل کلی را مطرح کرده که مانع از آن نمی‌شود به اقتضای جامعه، گاه مسئولیت مطلق نیز تأسیس شود. ضابطه تشخیص تقصیر، عرف است. هدف مسئولیت مدنی نیز جبران خسارت است نه مجازات مرتکب. معیار تقصیر، معیار نوعی است و در تشخیص تقصیر، رفتار یک شخص متعارف در نظر گرفته می‌شود. بنابراین مسئولیت مدنی روان‌شناسان و مشاوران اصولاً مبتنی بر تقصیر بوده و روان‌شناس خطاکار مسئول جبران خسارت مادی و معنوی است. وجود تقصیر برای مسئول بودن خواننده کافی نیست، یک رابطه سببیت بین فعل زیان‌بار و زیان‌های وارده نیز باید احراز گردد. در حقوق موضوعه ایران برای احراز رابطه سببیت باید در جست‌وجوی عاملی بود که در وقوع حادثه مؤثر است. خطای حرفه‌ای یا شغلی مشاور به بیان ساده به معنای قصور مشاور در انجام امری یا ترک فعلی است که یک مشاور متعارف و صلاحیت‌دار انجام می‌دهد. هنگامی که تعهد مشاور و خطای شغلی او در انجام این تعهد به اثبات رسید، امر دیگری که برای مطالبه خسارت نیاز به اثبات دارد، این است که در نتیجه تقصیر روان‌شناس خسارتی مستقیماً به زیان‌دیده وارد شده است؛ به نحوی که بروز این خسارت عرفاً نتیجه مستقیم خطای شغلی روان‌شناس بوده است. به این معنا که خسارات به طور معقولی از خطای مشاور قابل پیش‌بینی بوده و این خسارت چنان دور نباشد که رابطه سببیت عرفی وجود نداشته باشد. به علاوه مراجع نیز باید در حدی که عرفاً معقول است، بر کاهش خسارات یا جلوگیری از بروز آن هر عمل دیگری را که عرفاً

- _____ (۱۳۹۰). *ترمینولوژی حقوق*. تهران: انتشارات گنج دانش. چاپ بیست و سوم.
- _____ (۱۳۷۴). *وقایع حقوقی*. تهران: نشر یلدا. چاپ دوم.
- _____ (۱۳۸۷). *قواعد عمومی قراردادها*. تهران: نشر شرکت انتشار. جلد چهارم. چاپ دوم.
- _____ (۱۳۹۰). *دوره مقدماتی حقوق مدنی: وقایع حقوقی: مسئولیت مدنی*. تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار. چاپ ششم.
- گیسون، رابرت؛ ماریان، میشل (۱۳۷۷). *مبانی مشاوره و راهنمایی*. ترجمه باقر ثنائی. تهران: انتشارات بعثت.
- معزی ملابری، شیخ اسماعیل (۱۳۷۳). *جامع احادیث شیعیه فی احکام شریعه*. قم: نشر مؤلف. چاپ اول.
- معین، محمد (۱۳۷۱). *فرهنگ فارسی*. تهران: انتشارات امیرکبیر. جلد اول. چاپ هشتم.
- _____ (۱۳۷۱). *فرهنگ معین*. ج ۲. تهران: انتشارات امیرکبیر. چاپ هشتم.
- مهمان نوازان، روح‌اله (۱۳۸۹). *خسارات قابل جبران در حقوق ایران*. تهران: انتشارات مجد. چاپ اول.
- نجفی، شیخ محمدحسن (۱۴۰۴ هـ ق). *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*. جلد ۶، ۳۷ و ۴۳. تهران: دارالکتب الاسلامیه. چاپ ششم.
- نوابی‌نژاد، شکوه (۱۳۷۰). *راهنمایی و مشاوره گروهی*. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی تربیت معلم. چاپ اول.
- هوشمند فیروزآبادی، حسین (بهار و تابستان ۱۳۹۸). «ارزیابی مبانی فقهی مسئولیت مدنی». *فصلنامه آموزه‌های فقه مدنی*، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۹، صص ۲۹۷-۳۲۶.
- هوشمند فیروزآبادی، حسین؛ خزائی، میثم؛ جاور، حسین؛ امرائی، ایوب (بهار و تابستان ۱۳۹۹). «تحلیل فقهی حقوقی برخی اسباب معافیت از مسئولیت مدنی در قرآن». *فصلنامه آموزه‌های فقه مدنی*، دوره دوازدهم، شماره ۲۱، صص ۲۷۵-۳۰۲.
- _____ (۱۳۸۷). *مبانی مسئولیت مدنی*. تهران: نشر میزان، چاپ پنجم.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۱). *وقایع حقوقی*. تهران: نشر یلدا. چاپ
- _____ (۱۳۸۷). *اخلاق در مشاوره و روان‌شناسی*. تهران: انتشارات کمال تربیت. چاپ دوم.
- _____ (۱۳۸۰). «انگیزه شما برای مشاور شدن چیست». *فصلنامه پیام مشاور*، شماره ۶، ص ۱۰۶.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۴۹). *لغت‌نامه فارسی*. تهران: مؤسسه لغت نامه دهخدا.
- رحمانی، مهدی (پاییز ۱۳۹۷). «مسئولیت مدنی مشاوران حقوقی». *فصلنامه علمی-حقوقی قانون یار*، دوره دوم، شماره هفتم، صص ۳۸۷-۳۹۸.
- سلطانی‌نژاد، هدایت‌اله (۱۳۸۰). *مسئولیت مدنی خسارت معنوی*. تهران: انتشارات نورالثقلین. چاپ اول.
- شجاع‌پوریان، سیاوش (۱۳۸۹). *مسئولیت قراردادی پزشک در برابر بیمار*. تهران: انتشارات فردوسی. چاپ اول.
- شفیع‌آبادی، عبدالله (۱۳۸۹). *مقدمات راهنمایی و مشاوره*. تهران: نشر رشد. چاپ دوم.
- شکری، مجتبی (۱۳۹۰). *مسئولیت مدنی ناشی از مشاوره‌های زیان‌بار روان‌شناسان*. پایان‌نامه دانشگاه پیام نور. ص ۱۱۶.
- شهیدی، مهدی (۱۳۸۵). *تشکیل قراردادها و تعهدات*. تهران: نشر مجد. چاپ پنجم.
- صفایی، سیدحسین؛ رحیمی، حبیب‌الله (۱۳۹۱). *مسئولیت مدنی: الزامات خارج از قرارداد*. تهران: نشر سمت. چاپ سوم.
- عباسی، محمود؛ مشایخی، بهرام (۱۳۷۷). *حقوق، اخلاق و پزشکی*. تهران: مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی پایا. چاپ اول.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۲). *موجبات ضمان*. تهران: نشر میزان. چاپ اول.
- قاسم‌زاده، مرتضی (۱۳۸۸). *الزامها و مسئولیت مدنی بدون قرارداد*. تهران: نشر میزان. چاپ هشتم.
- _____ (۱۳۸۷). *مبانی مسئولیت مدنی*. تهران: نشر میزان، چاپ پنجم.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۱). *وقایع حقوقی*. تهران: نشر یلدا. چاپ

COPYRIGHTS

© 2022 by the Authors. Licensee PNU, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی